

Gulnora XIMMATOVA,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi
E-mail: @gulnoraximmatova48gmail.com

CHDPU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasini mudiri, f.f.b.f.d.(PhD).O'.Saidov taqrizi asosida

IMAGE OF THE FEMALE PSYCHE IN THE LYRICS OF HALIMA KHUDOYBERDIYEVA

Annotation

This article focuses on the depiction of the female psyche in the lyrics of Halima Khudoyberdiyeva, a famous poetess of Uzbek literature. The unique style of the poetess in infusing emotional experiences into the poem and expressing the subtle aspects of the female psyche is analyzed based on the specific features of the lyrics.

Key words: lyrics, subjectivity, concept, artistic thinking, landscape, metaphor, metaphor, pathos.

ОБРАЗ ЖЕНСКОЙ ПСИХИКИ В ЛИРИКЕ ХАЛИМЫ ХУДОЙБЕРДИЕВОЙ

Аннотация

В данной статье уделено внимание описанию женской психики в лирике Халимы Худойбердиевой, известной поэтессы узбекской литературы. На основе особенностей лирики анализируется неповторимый стиль поэтессы в привнесении в стихотворение эмоциональных переживаний и выражении тонких сторон женской психики.

Ключевые слова: лирика, субъектность, концепция, художественное мышление, пейзаж, метафора, метафора, пафос.

HALIMA XUDOYBERDIYEVA LIRIKASIDA AYOL RUHIYATI TASVIRI

Annotatsiya

Mazkur maqolada o'zbek adabiyotining atoqli shoirasi Halima Xudoyberdiyeva lirikasida ayol ruhiyatini tasvirlanishiga e'tibor berilgan. Ruhiiy kechinmalarni she'rga singdirish, ayol ruhiyatining nozik jihatlari ifoda etishda shoiraning o'ziga xos uslubi lirikaning spetsifik xususiyatlariga asoslangan holda tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: lirika, subyektivlik, konsepsiya, badiiy tafakkur, peyzaj, tashbeh, talmeh, metafora, pafos.

Kirish. Adabiyot olamida lirika boshqa turlardan farqli ravishda o'ziga xos jihatlari bilan namoyon bo'ladi. Shu o'rinda adabiyotning vazifalarini qamrab olgan holda insonning ruhiy olamiga ta'sir qilib, uni hissiy tafakkurga chorlaydi. "Lirikaga mansub asarlarning ta'sirchanligini ta'min etadigan va uni tavsiflaydigan eng muhim xususiyati ijoiy ma'nodagi subyektivligidir." [Sultonov I. Adabiyot nazariyasi, T.:O'qituvchi nashriyot matbaa uyi- 2005. 173-b.] Chunki lirik asarlar monologik tarzda yaratiladi. Borliq muallifning dunyoqarashi, badiiy tafakkuri orqali ifoda etiladi. Shu sababli lirik asarlarni o'qiyotganimizda shoirning o'zi bilan suhbatlashayotganday bo'lamiz. Uning tuyg'ulari sekinlik bilan bizga ko'chib, she'r ta'sir qilayotganini his etamiz. O'zbek adabiyoti ko'plab lirik shoirlarga guvoh bo'lgan. Shuning uchun adabiyotimizda lirik asarlar hajmi va ko'lam ancha yuqori. Lirikamiz boyligiga o'zining salmoqli hissasini qo'shgan va she'rlari bilan keng jamoatchilik e'tiboriga tusha olgan ijodkorlarimizdan biri Halima Xudoyberdiyevadir. Uning lirikasi juda go'zal va betakrorligi ko'p bora takidlangan. Halima Xudoyberdiyeva ijodining dastlabki yillaridayoq keng jamoatchilik e'tiboriga tushgan. Adabiyotimiz gulshanining zabardast vakilasi Zulfiyaxonim Halima Xudoyberdiyeva she'rlariga nisbatan iliq fikrlar bildirgan. Qolaversa, endigina adabiyotga kirib kelayotgan yosh shoiraga xalqimizning ardoqli farzandi Sharof Rashidovning qo'llab quvvatlashi ham katta kuch bag'ishlagan. Shoiraning she'riy to'plamlari birin ketin nahr etilgan vaqtga, adabiyot ixlosmandlari tomonidan yaxshi kutib olingan. O'nlab asarlari nashrdan chiqqandan so'ng Halima Xudoyberdiyeva haqiqiy iste'dod egasi ekanligi namoyon bo'lgan. Uning she'riy kitoblari shoiraning qanday yuksak ma'naviyat va egasi ekanligidan va adabiyotga qanday nafis didli va o'tkir qalam egasi kirib kelganini yaqqol namoyon qilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Shoiraning she'rlari ijodkorining o'ziga xos uslub egasi bo'lganligidan dalolat beradi. Shu o'rinda taniqli adabiyotshunos I.G'ofurov fikrlarini keltiramiz: "Halima she'riyat – badiiyatga o'z jumlasini bilan kirib keldi. Zotan, adabiyotga – badiiyatga faqat xos jumla bilan kiradilar: bir jumla o'qiganda darhol bu Qodiriy, bu Usmon Nosir deydilar. Halima ham ilk she'rlaridanoq shunday shoir bo'ldi: jumlasiga qarab oltmish yildan beri "Bu Halima!" – deydilar." [G'ofurov I. // Halima ruhoniyyati // Xalq so'zi. 2019. <https://xs.uz>] Uning sof tuyg'ulari, milliy ruh bilan sug'orilgan g'oyalari singdirilgan she'rlarida haqiqiy insoniy kechinmalar o'z aksini topgan. "Lirikada voqelik subyekt his-tuyg'ulari orqali akslanadi, uning uchun badiiy nutq obyekt emas subyekt birlamchidir" [Quronov D, Mamajonov Z, SHERALIYEVA M. Adabiyotshunoslik lug'ati.-T.: "Akademnashr", 2010. 152-b.] Ushbu nazariyadan kelib chiqib fikr yuritadigan bo'lsak, bizga shoir tasvirlayotgan narsa emas, unga singdirilgan tuyg'ular tasviri muhim. Halima Xudoyberdiyeva she'rlarini tahlil qilish jarayonida bu jihat yaxshi rol o'ynaydi. Shoir mahoratli ijodkor sifatida she'rlarining barchasida aynan tuyg'u va hissiyotga yo'g'rilgan hayotiy hikmat ifodasini bera olgan. Uning badiiy konsepsiyasida yetakchilik qiluvchi ota-ona, vatan, ayol kabi obrazlar ichidan ayol obraziga to'xtalmoqchimiz. Ayol obrazini tasvirlashdagi o'zgachaliklar, uning ruhiy dunyosini chizishdagi o'ziga xosliklar Halima Xudoyberdiyeva ijodining alohidalik xususiyatini ochib beradi. "Ayolga adabiyotda juda muhim va favqulodda rol berilgan. Ayol hayratga tushadi, ayol - ilhom manbai, u orzu qilingan orzu va dunyodagi eng ulug'vor timsol. Ayol bo'lmasa, adabiyot bo'lmasdi. Adabiyot, avvalo, ayolga atab, ayol uchun, uning ko'nglini olish, dilidagini bilish, ayol degan xilqat ne o'zi – shuni anglash uchun yaralgan." [Xalova M. She'riyatda ayol qalbi. // Xorijiy filologiya jurnali/ <https://samxorfil.uz>] Darhaqiqat, Halima

Xudoyberdiyeva she'rlaridan ham ayolning jozibasi, go'zalligi va eng asosiysi, uning betakror ichki olami ifodalari ko'rishimiz mumkin. Shoiraning she'rlaridagi ayol ruhiyatini his qilganimizda, ayol chinda ojiza ema, mo'jiza ekanligini anglab yetamiz.

Tadqiqot metodologiyasi. Ayollarning o'ziga xos ruhiy dunyosi va ichki olami mavjud. Ularning xohishlari, tuyg'ulari ham o'zgacha. Shunday ekan ayolni faqat sevishtirish va ardoqlash kerak. Ayol nozik xilqat. Uni she'riyatda ham, nasrda ham tasvirlamagan, uning sharafiga ikki og'iz jumla bitmagan ijodkor bo'lmas kerak. Har bir ijodkorning o'z dunyosi va ijod yo'li bo'lgani uchun ayol obrazini har kim o'z yo'nalishida yozishga uringan. Halima Xudoyberdiyeva ham ayol ruhiyatining nozik qirralarini, uning ichki kechinmalarini va his tuyg'ularini she'rlariga olib kira olgan. U ayol ruhiyatini aks ettirishda ko'proq o'z kechinmalarini she'rga solgan. O'zi ayol bo'lgani uchun o'z tuyg'ulari bilan umumiy ayollar ruhiy dunyosini ko'rsatishga harakat qilgan. Goh ona, goh turmush o'rtoq, gohida esa yosh qiz bo'lib, ayollik dunyosini tasvirlagan. Ayniqsa ishq, muhabbat mavzusida yozilgan she'rlarida buning yaqqol guvohi bo'lamiz.

Oh, qo'rqaman, ishqim mening rashqu orga aylanur,

To'liq urgan zanjir-zanjir sochim dorga aylanur.

Va qalbim ham, lolalarga uchragan shu baxtli qalb,

O'z qoniga bo'yalar-u lolazorga

aylanur...[Xudoyberdiyeva H. Saylanma. 1-jild.-T:G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matba ijodiy uyi, 2018. 243-b.]

Ushbu she'riy parcha Halima Xudoyberdiyevaning "Sizni sevgach" deb nomlangan she'ridan olingan. She'rda ayol kimnidir sevsa, unga qanchalik bog'lanib qolishi, u uchun hamma narsaga tayyor turishi, butun borlig'ini o'sha insonga bag'ishlashi va u insonni hammadan qizg'onib yaxshi ko'rishi juda chiroqli o'xshatishlar bilan tasvirlangan. Ayollar sevganda qanchalik baxtiyor bo'lsa, rashk va iztirobdan shunchalik yomon ahvolga tushadi. Bu holatni shoir qayidagicha tasvirlagan: "Ko'z yoshlarim toshar daryo, ohlarim bulut bo'lur". Bu o'xshatishlar bunday holatda ayol ichki kechinmalari qanday tug'yon urishini ifodalash uchun qo'llangan. She'rni boshida ayol sevib qolganida go'yoki chamanlar va lolalarga duch kelganday tuyulishi aks etgan. Bunda ayolning qalbidagi sevgi shunday go'zal gullarday chechak otishiga ishora qilingan. She'r so'ngida keltirilgan "O'z qoniga bo'yalar-u, lolazorga aylanur" jumlasidagi lolazor esa iztirobdan qon bo'lgan yurakni ifodalaydi. Ayolning qanchalik kuchli sevgi egasi va rashkchi bo'lishini ham shu she'rdan anglasak bo'ladi. Chunki lirik qahramon sevgan insoniga nigoh tashlab o'tgan qizlar uchun shu darajada qizg'onib o'rtanmoqda. Ayolning sevgisi va o'ziga xos xususiyatlarini mujassam etgan yana bir she'rdan parcha keltiramiz.

Intiq tuyg'ularim, o'ylarim manim

O'jar g'ururimning qurboni bo'lur.

Umrim so'ngigacha Sizning ekanim,

Shu o'yim, kuyimni yoritguvchi nur.

Bunday toq va lekin pok sevolgay kim,

Bu taqirdan zarra zorim yo'q, begim!

...[Xudoyberdiyeva H. Saylanma. 1-jild.-T:G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matba ijodiy uyi, 2018. 248-b.]

Bu she'rdan ayol ruhiyatidagi biroq g'alatilik, biroq tushunarsizlikni his qilish mumkin. Lekin ayol tuyg'ularining naqadar yuksakligini ham anglab yetsa bo'ladi. Ayollar ojiza lekin o'ziga xos ruhiy olami mavjud bo'lib, uni tushunish har davrda biroq mushkul ish bo'lgan. Ya'ni ayol qanchalik darajada ko'ngilchan, his tuyg'uli bo'lsa ham, har qanday holatda kuchli va g'ururli bo'la oladi.

Adabiyot doim makon va zamon bilan hamnafas bo'lgani uchun, Halima Xudoyberdiyeva she'rlarida ham bu holatni ko'rishimiz mumkin. Masalan, mustaqillikka erishishdan oldin yozgan she'rlarida aks etgan his tuyg'ular,

qarashlar bularning barchasi, xuddi o'sha paytdagi tuzum kabi chegaralangan va qaysidir ma'noda ezilganlik hissini beradi. Chunki ijodkor shaxs jamiyatning nomidan so'zlab, ijtimoiy hayotni va undagi insonlarni tasvirlab yozadi. O'sha paytlarda yozgan she'rlarida, jamiyat ayollarining ham kechinmalari biroq horg'inlikda tasvirlangan. Mustaqillikka erishganimizdan keyin yozilgan she'rlarida esa, yangi nafas, yangi fikr va yangi she'riy uslub natijasida ayol ruhiy olami tasviri ham yangicha bosqichga ko'tarilganligini ko'rishimiz mumkin.

Tahlil va natijalar. Halima Xudoyberdiyevaning badiiy konsepsiyasida ona obrazi ham yetakchi o'rinni egallaydi. Ona obrazi ayol ruhiyatini chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Shoiraning aksariyat she'rlarida lirik qahramon qiz sifatida onani tasvirlaydi. "Tan olish kerakki, shoir lirik qahramonni, birinchi navbatda, o'zining shaxsidan oladi. Lekin shoir har safar, har bir asarning lirik qahramonida o'z shaxsiyatidagi muayyan qirralarni faollashtirish orqali lirik kechinmalarni umumlashtirish va universalashtirishga erishadi." [Yo'ldoshev Q, Yo'dosheva M. Badiiy tahlil asoslari. T. – 2016. 177-b.] Shunday ekan Halima Xudoyberdiyeva she'rlarida ham lirik qahramon aynan shoiraning o'zi va ona obrazi ham o'z onasi bo'lmasligi mumkin. She'rning kuchi, undagi psixologizim o'quvchiga ta'sir etmay qo'ymaydi. Yuqorida ta'kidlaganimizday lirik qahramon umumiy tuyg'ularni tashuvchi bo'lgani uchun, biz umuminsoniy hissiyotlarni tuyamiz.

Ona!

Shu tongda ham sen tashvish bilan band

Un elayapsanmi, sen turaqol, qiyin.

Bu galcha xamirni men o'zim qoraman,

Quyosh tandirida pishiraman keyin.[Xudoyberdiyeva H. Saylanma. 1-jild.-T:G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matba ijodiy uyi, 2018.160-b.]

Bu she'rda jonkuyar o'zbek ayoli tasvirini ko'ramiz. Erta tong, xamir, tandir – bularning barchasi onalarimizning erta turib, uy ishlari, ro'zg'or tashvishlari bilan ovora bo'lishini tasdiqlaydi. Ayol shunday zotki, doim oilasini o'ylaydi. Uning orzulari, hayotdagi maqsadlarining barchasi oilasi bilan bog'liq bo'ladi. Ayniqsa, o'zbek ayolining fazilatlarini bu borada olqishlarga sazovor bo'lib kelgan. Yuqoridagi she'rdan ham haqiqiy o'zbek onasining, haqiqiy o'zbek ayolining ruhiy olamini his qilishimiz mumkin. Unda milliylik, fidokorlik va mehribonlik mujassam.

Shoiraning ayol ruhiyatini ifodalashda quyidagi she'ri ham katta ahamiyat kasb etadi.

Ayol o'tib borar, sho'x yurib,

Shamollarda soch yoygan ayol.

Ich-ichida yo'lbars o'kirib

Sirdan mayin jilmaygan ayol.[Xudoyberdiyeva X.

"Eng qora ish, eng toza ish – bizning ishimiz..." Qarang. www.kh-davron.uz.]

Ushbu she'rdan ayolning sabri, irodasi qanchalik kuchli ekanini his etamiz. Ayol sirdan doim kulib turgani bilan ichidan qanday kechinmalar o'tayotganini sezdirmaydi. Bu uning naqadar kuch qudrat egasi ekanidan dalolat. Uning ichida o'kirgan yo'lbars ayolning kuchini, ham g'am anduhini ifoda etadi. Bu o'xshatish ham atroflikka tahlil va tafakkurni talab qiladi. Shoir ayol qancha dardi bo'lsa ham u dard faqat ichida, ana o'sha ichki qalb esa aslida yo'lbarsday kuchli demoqchi, nazdimizda. Shuningdek, yuqorida keltirilgan to't qatorli parchadan ayolning bor ichki dunyosi chizmasini ham yaqqol ko'ra olishimiz mumkin. Qolaversa ayolning mayin jilmaygani uning farishtaday beg'ubor va beozorligiga ishora. Ammo ayol kishiga bo'ladigan noto'g'ri muomala, ayolning ichidagi yillar davomida turli dovon hamda qiyinchiliklar asosida paydo bo'lgan yo'lbarsni uyg'otib yuborishi mumkin. Ana o'shanda ayolning jasorati va ichidan qaynab chiqadigan o'tli shashtini guvohiga aylanish hech gap emas. Halima

Xudoyberdiyevaning aksariyat she'rlarida shu kabi ayol jasorati va chidamliligi o'zining yorqin ifodasini topa olgan.

Xulosa va takliflar. Halima Xudoyberdiyeva ayol ruhiyatini ochib berishda turli badiiy vositalar va epitetlardan foydalangan. Bunda peyzaj, metafora, tashbeh va talmeh kabi tasviriy vosita va badiiy san'atlari salmoqli o'rinlarni egallaydi. Masalan shoira ayolning irodasi kuchini, jasorati yuksakligini badiiy va obrazli tafakkur asosida To'maris obrazi orqali ifodalagan. Shoiraning mahorati natijaida she'rlaridagi lirik qahramon ayol psixologiyasini o'quvchiga mahorat bilan tushuntira oladi. She'rlarni o'qiyotganimizda qalb uyg'onib, tuyg'ular tafakkurga ham ta'sir etadi. She'r so'z san'ati mahsuli bo'lgani uchun, ma'lim go'zallikni o'zida

mujassam etadi. Ayol ham borliqda yaratilgan go'zallik na'munasi. Bu ikki go'zallikni birlashuvi esa o'quvchini go'zallikni anglash qobiliyatini yuqori darajada shakllantirib, ma'naviy olamini boyita oladi. Shoiraning qalami bilan yozilgan samimiy satrlar orqali o'quvchi ongiga ta'sir qiluvchi ayol fazilatlarini, uning ruhiy dunyosi ma'lum darajada ezgulik urug'larini qalblarga sochadi. Xulosa qilib aytganda Halima Xudoyberdiyeva asl shoira sifatida ayol ruhiyatining inja tuyg'ularini, uning orzu umidlarini va barcha ichki kechinmalarini o'ziga xos uslub asosida ifodalab, so'z kuchidan tog'ri foydalan holda yuqori pafosga ega bo'lgan lirikaning betakror namunalari yaratilgan.

ADABIYOTLAR

1. G'ofurov I.//Halima ruhoniyyati// Xalq so'zi.2019.<https://xs.uz>
2. Quronov D, Mamajonov Z, Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug'ati.-T: "Akademnashr",2010.
3. Sultonov I. Adabiyot nazariyasi, T.:O'qituvchi nashriyot matbaa uyi- 2005.
4. Xalova M. She'riyatda ayol qalbi.//Xorijiy filologiya jurnali//<https://samxorfil.uz>
5. Xudoyberdiyeva H. Saylanma. 1-jild.-T:G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matba ijodiy uyi, 2018.
6. Xudoyberdiyeva X. "Eng qora ish, eng toza ish – bizning ishimiz..." Qarang. www.kh-davron.uz
7. Yo'ldoshev Q, Yo'dosheva M. Badiiy tahlil asoslari. T. – 2016.